

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Preparations on the move : the Leiden Anatomical Collections in the Nineteenth Century

Huistra, H.M.

Citation

Huistra, H. M. (2013, September 11). *Preparations on the move : the Leiden Anatomical Collections in the Nineteenth Century*. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/21708>

Version: Corrected Publisher's Version

License: [Licence agreement concerning inclusion of doctoral thesis in the Institutional Repository of the University of Leiden](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/21708>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Cover Page

Universiteit Leiden

The handle <http://hdl.handle.net/1887/21708> holds various files of this Leiden University dissertation.

Author: Huistra, Hieke Martine

Title: Preparations on the move : the Leiden Anatomical Collections in the Nineteenth Century

Issue Date: 2013-09-11

Samenvatting (Summary in Dutch)

Preparaten in beweging. De Leidse anatomische collecties in de negentiende eeuw

In dit boek analyseer ik het gebruik van de Leidse anatomische collecties in de negentiende eeuw, om zo beter te begrijpen wat er gebeurt met anatomische preparaten nádat ze toegevoegd zijn aan institutionele collecties.¹ Dit biedt inzicht in de herkomst van hedendaagse problemen rondom historische anatomische collecties, zoals de vraag of en hoe ze aan het algemene publiek getoond moeten worden, en de vraag waar ze thuis horen: in een medische omgeving of in een wetenschapshistorisch museum. In vier hoofdstukken bespreek ik vier verschillende groepen gebruikers van de Leidse collecties: studenten, onderzoekers, (leken)bezoekers en universiteitsbestuurders. Samen laten de hoofdstukken twee dingen zien: dat medische gebruikers de collecties de hele negentiende eeuw bleven gebruiken, terwijl niet-medici ophielden de collecties te gebruiken; en dat deze beide ontwikkelingen gerelateerd waren aan elkaar en aan de materiële eigenschappen van anatomische preparaten.

Hoofdstuk 1 beschrijft hoe medische studenten de collecties gebruikten. De studenten werkten op verschillende plaatsen met de collecties, niet alleen in het museum, maar ook in de collegekamer, de snijzaal, het academisch ziekenhuis en het laboratorium. De preparaten hielpen de studenten om anatomische kennis te verwerven, maar ook om te wennen aan het werken met dode lichamen. De studenten hanteerden de preparaten actief: ze haalden preparaten uit hun pot, raakten ze aan, bekeken ze van dichtbij, knepen er in en roken er aan. Ook prepareerden de studenten zelf, en soms ontleedden ze bestaande preparaten opnieuw. Al deze activiteiten pasten goed bij het nieuwe, praktische onderwijs dat opkwam halverwege de negentiende eeuw. Anatomische collecties bleven dan ook de hele eeuw lang een belangrijk onderwijshulpmiddel.

Niet alleen studenten, ook onderzoekers gebruikten de preparaten actief, zo laat ik zien in hoofdstuk 2. Ze haalden droge preparaten van de plank en natte preparaten uit de pot voor metingen, experimenten en (her)ontledingen. Daarbij gebruikten ze regelmatig achttiende-eeuwse preparaten, ook al waren die gemaakt door anatomen met totaal andere ideeën over ziekte, gezondheid en het lichaam. De onderzoekers pasten de oude preparaten aan aan nieuwe theorieën en technieken, bijvoorbeeld door macroscopische preparaten microscopisch te onderzoeken. Ik analyseer dit hergebruik met behulp van een observatie

¹ Ik gebruik 'anatomie' in de brede zin van het woord. Dat betekent dat 'anatomische collecties' bestaan uit zowel preparaten op het gebied van de algemene of 'gezonde' anatomie, als preparaten op het gebied van de pathologische en de vergelijkende anatomie. Daarnaast bedoel ik met 'anatomische preparaten' zowel macroscopische als microscopische preparaten.

van biologiefilosof Hans-Jörg Rheinberger: preparaten zijn gemaakt van wat ze representeren. Deze eigenschap maakt preparaten erg flexibel. Onderzoekers kunnen voortdurend ‘teruggaan’ naar het oorspronkelijke materiaal, wat met bijvoorbeeld anatomische modellen onmogelijk is. Daardoor zijn preparaten relatief eenvoudig opnieuw te interpreteren. Oude preparaten bleven daardoor lang in gebruik, ook al veranderde de geneeskunde. Ik laat dit zien door de collectie van de achttiende-eeuwse Leidse anatoom Sebald Justinus Brugmans te volgen na zijn dood in 1819. Brugmans’ opvolgers bleven zijn preparaten gebruiken, in verschillende vakgebieden – ik bespreek de fysische antropologie, de vergelijkende anatomie en de pathologische anatomie.

Dat de collecties in gebruik bleven in onderzoek en onderwijs betekent niet dat er niets veranderde. In 1860 verhuisde de anatomie van de oude Faliede Bagijnkerk, waar ook de universiteitsbibliotheek zat, naar het nieuwe onderwijscomplex op de Ruïne, waar ook de laboratoria voor natuurkunde, scheikunde en fysiologie gehuisvest waren. De verhuizing paste bij veranderingen in medisch onderwijs en onderzoek: de natuurwetenschappen werden steeds belangrijker in de geneeskunde – zowel hun theorieën als hun (experimentele) methoden. De anatomische collecties verhuisden mee naar de Ruïne: laboratoria en collecties, experimenteren en verzamelen sluiten elkaar, anders dan vaak gesuggereerd wordt, niet uit. Hoofdstuk 1 en 2 laten zien dat anatomische collecties *dynamisch* zijn: ze zijn niet bedoeld om van afstand naar te kijken, maar om actief te gebruiken; ze zijn voortdurend in beweging; en ze worden steeds opnieuw beschreven en geïnterpreteerd. Daarom pasten de Leidse collecties prima in de nieuwe laboratoriumomgeving. Maar in die omgeving raakten ze wel buiten bereik van niet-medische gebruikers, zo laat ik zien in de hoofdstukken 3 en 4.

Hoofdstuk 3 beschrijft hoe lekenbezoekers na de verhuizing niet langer naar de Leidse collecties kwamen. Tot dan toe waren de collecties een toeristische attractie geweest, al in de vroegmoderne tijd trokken ze veel bezoekers. Iedereen die dat wilde, kon de collecties bekijken. De opstelling was ook voor niet-medici interessant: verhalen over de herkomst van de preparaten, en over de mensen die ze ooit geweest waren, maakten de preparaten begrijpelijk voor iedereen. Na de verhuizing verdwenen deze (vaak morele) verhalen, omdat de conservatoren ze begonnen te beschouwen als ‘onwetenschappelijk’. Dit maakte het lastig de preparaten te interpreteren zonder medische kennis. Daar kwam nog bij dat de nieuwe locatie lastig toegankelijk was voor bezoekers: het gebouw lag verder van het centrum, de ingang lag verder van de straat en de laboratoriumomgeving had een gesloten karakter. Door deze ontwikkelingen verdwenen de lekenbezoekers, niet omdat ze expliciet geweigerd werden, maar doordat de collecties voor hen nu lastig te bereiken en moeilijk te begrijpen waren. In veel steden, waaronder Leiden, is dit nog altijd zo. Veel historische anatomische collecties zijn blijven hangen in ziekenhuizen en laboratoria. Vaak zijn deze collecties in theorie wel open voor bezoekers, maar in praktijk een stuk lastiger toegankelijk dan bijvoorbeeld kunstmusea.

Hoofdstuk 4 bespreekt de curatoren, bestuurders van de universiteit. In de vroege negentiende eeuw gebruikten zij de anatomische collecties als statussymbool, vooral de collectie van de beroemde achttiende-eeuwse anatoom Bernhard Siegfried Albinus. Met zijn collectie konden de curatoren een band creëren met het roemrijke verleden van de universiteit. Zo kon Leiden zich onderscheiden van de andere Nederlandse universiteiten, die in de negentiende eeuw op medisch gebied niet langer voor Leiden onderdeden, maar een minder imposant verleden hadden. Deze strategie vereiste echter dat de preparaten herkenbaar waren als gemaakt door Albinus – en die herkenbaarheid verdween door de voortdurende herinterpretatie van de preparaten. Na de verhuizing werden de collecties opnieuw geordend. Daarbij werden verzamelingen van verschillende makers samengevoegd. De preparaten werden opnieuw beschreven, hun makers werden niet langer duidelijk vermeld en zo raakten de objecten hun geschiedenis kwijt. De curatoren konden de collecties niet meer gebruiken om de universiteit te verbinden met het verleden, en de collecties verloren hun functie als statussymbool.

Zowel de curatoren als de bezoekers konden de collecties niet langer gebruiken zoals ze wilden. Ze werden gehinderd door veranderingen in locatie, opstelling, ordening en classificatie van de collecties. Die veranderingen kwamen voort uit het vóórtduende gebruik van de preparaten door studenten en onderzoekers. Dat voortduende gebruik kunnen we alleen begrijpen als we anatomische collecties zien als dynamisch: uit de pot, in de hand, flexibele objecten. In de epiloog betoog ik dat het dynamische beeld van anatomische collecties niet alleen zinnig is voor negentiende-eeuws Leiden, maar ook voor andere plaatsen en tijden – waaronder het hier en nu. Nog altijd wordt er veel menselijk materiaal verzameld, in bijvoorbeeld commerciële cellijnen, verzamelingen bevroren embryo's en weefselbanken. Materiaal in deze collecties komt vaak van nog levende mensen. Zij weten lang niet altijd dat 'hun' lichaamsmateriaal wordt bewaard en gebruikt. Regels over wie eigenaar is van het materiaal en wie er geld aan mag verdienen zijn vaak onduidelijk. Natuurlijk verschillen deze collecties op allerlei manieren van historische collecties, maar er zijn ook overeenkomsten. Zowel hedendaagse als historische anatomische collecties zijn dynamisch en bevatten objecten die gemaakt zijn van wat ze representeren. Het opgeslagen lichaamsmateriaal van nu kan, net als de negentiende-eeuwse Leidse preparaten, steeds opnieuw gebruikt worden. Dit maakt het verleidelijk voor medici om zoveel mogelijk lichaamsmateriaal te verzamelen: het is schaars en het kan altijd van pas komen, nu of later. Dit inzicht helpt ons te begrijpen hoe onwaarschijnlijk het is dat collecties menselijk materiaal ooit uit de geneeskunde zullen verdwijnen.

